

УДК 351.746.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.106>

СПІЛЬНА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Степановський В.С.,
аспірант 3-го курсу навчання
Навчально наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0009-0009-4160-7574

Степановський В.С. Спільна безпекова політика та національна безпека в країнах Європейського Союзу: досвід та правове регулювання.

Наукова стаття присвячена дослідженню спільної безпекової політики та національної безпеки в країнах Європейського Союзу, їх досвіду та правового регулювання.

На початку дослідження проаналізовано поняття національної безпеки з наукової сторони та його закріплення у нормативно-правових актах України, насамперед Законі України «Про національну безпеку».

Визначено, що національна безпека є ключовою умовою стабільності та розвитку кожної окремої держави, а також є важливим показником її здатності протистояти викликам та загрозам з боку інших держав. Водночас наголошується на тому, що національна безпека охоплює не лише військовий компонент, але й політичний, економічний, інформаційний та соціальний.

Проаналізовано три основні підходи щодо розуміння поняття національної безпеки. Підкреслено, що ефективна система національної безпеки базується на чіткому розподілі повноважень між державними інститутами та ефективному механізмі міжвідомчої координації.

Надалі в статті розглянуто Спільну зовнішню політику і політику безпеки (СЗППБ) та Спільну політику безпеки і оборони (СПБО). Відповідні сфери політики Європейського Союзу закріплюють алгоритми дій країн учасників у випадку виникнення загрози національній безпеці певної держави. Досліджено вплив Маастрихтського та Лісабонського договорів на формування сучасної системи безпеки для країн-учасників Європейського Союзу, а також механізми ухвалення рішень СЗППБ та СПБО.

Важливим аспектом є адаптація українського законодавства до стандартів Європейського Союзу у контексті Європейської інтеграції. В статті проаналізовано унікальний досвід таких країн, як Німеччина, Франція та Польща щодо забезпечення національної безпеки, враховано досвід щодо розподілу повноважень між органами влади, механізмів парламентського та урядового контролю та координації дій між інститутами.

Підбиваючи підсумки дослідження запропоновано удосконалити систему національної безпеки України за допомогою запровадження недержавних інститутів захисту національної безпеки, чітко визначити перелік установ, що відповідають за національну безпеку, їх повноваження та взаємозв'язок з іншими установами.

Ключові слова: національна безпека, Спільна безпекова політика, Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ), Спільна політика безпеки і оборони (СПБО).

Stepanovskyi V.S. Common security policy and national security in the European Union countries: experience and legal regulation.

The scientific article is dedicated to the study of the common security policy and national security in the countries of the European Union, their experience and legal regulation.

At the beginning of the study, the concept of national security was analyzed from the scientific side and its consolidation in the regulatory legal acts of Ukraine, primarily the Law on National Security of Ukraine.

It was determined that national security is a key condition for the stability and development of each individual state, and is also an important indicator of its ability to withstand challenges and threats from other states. At the same time, it is emphasized that national security encompasses not only military component, but also the political, economic, informational and social ones.

Three main approaches to understanding the concept of national security are analyzed. It is emphasized that an effective national security system is based on a clear distribution of powers among state institutions and an effective mechanism of interagency coordination.

Further in the article the Common Foreign and Security Policy (CFSP) and the Common Security and Defence Policy (CSDP) are considered. The relevant policy areas of the European Union establish the algorithms of actions of the member states in the event of a threat to the national security of a certain state. The impact of the Maastricht and Lisbon Treaties on the formation of a modern security system for the member states of the European Union, as well as the decision-making mechanisms of the CSDP and CSDP, was studied.

An important aspect is the adaptation of Ukrainian legislation to the standards of the European Union in the context of European integration. The article analyzes the unique experience of such countries as Germany, France and Poland in ensuring national security, taking into account the experience of the division of powers between authorities, mechanisms of parliamentary and governmental control and coordination of actions between institutions.

Summing up the results of the study, it is proposed to improve the national security system of Ukraine by introducing non-state institutions for the protection of national security, to clearly define the list of institutions responsible for national security, their powers and relationships with other institutions.

Key words: National Security, Common Security Policy, Common Foreign and Security Policy (CFSP), Common Security and Defence Policy (CSDP).

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом діяльності для кожної країни є національна безпека, яка надає можливість забезпечити захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства, країни від внутрішніх та зовнішніх загроз. Національна безпека є показником загального стану суспільства та країни, де є захист найбільш важливих соціально-правових цінностей.

На сучасному етапі розвитку суспільства національна безпека є однією з основних умов для того, щоб зберегти національні цінності, конституційних лад в країні, суверенітет держави та територіальну цілісність. Вона існує завдяки системі різноманітних відносин між громадянами та країною, країною та суспільством, особою та суспільством, між декількома країнами.

Після того як було засновано Європейський Союз у міжнародному праві з'явилась низка актуальних тем, які потребують дослідження, вдосконалення та перейняття досвіду щодо безпекової політики співтовариства та окремо питань національної безпеки кожної окремої країни. У зв'язку з тим, що Україна знаходиться на шляху інтеграції до Європейського Союзу національне законодавство потребує вдосконалення відповідно до нормативно-правових актів країн-учасників Європейського Союзу та актів прийнятих на рівні співтовариства.

Саме тому, тема «Спільна безпекова політика та національна безпека в країнах Європейського Союзу: досвід та правове регулювання» набуває актуальності та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження національної безпеки країн ЄС та їх спільної безпекової політики.

Стан опрацювання проблематики. Питання спільної безпекової політики та національної безпеки в країнах Європейського Союзу є предметом чисельних наукових досліджень як серед українських, так й іноземних науковців, як Битяк Ю, Леоненко Н., Небеська М., Пивоваров С, Яковюк І та інші, аналізуючи правові механізми забезпечення національної безпеки в межах ЄС, ролі інституцій ЄС у сферах безпеки, а також вплив нормативно-правових актів на законодавство країн-учасниць.

Виклад основного матеріалу. На рівні наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців та правників пропонується велике розмаїття визначень національної безпеки», кожний автор зазначає свої власні ідеї та підходи щодо розуміння даного терміну.

В правовій теорії найчастіше зустрічається три основні підходи щодо розуміння поняття національної безпеки.

Щодо першого підходу, то серед головних цінностей національної безпеки прийнято виділяти політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. Слід враховувати, що під поняттям безпеки розуміють не тільки захищеність національних цінностей, але й їх безперешкодне поширення. До базових цінностей відносять політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість та інші.

Щодо другого підходу, то в ньому підкреслюється взаємозв'язок між національними цінностями, інтересами та необхідністю врахування їх взаємопов'язаності в дослідженні проблем національної безпеки.

Щодо третього підходу, то на думку науковців, які його підтримують, національна безпека розглядається в контексті захисту національних інтересів. Відповідний підхід активно використовують вітчизняні вчені. Поняття «національна безпека» розглядають як зосередження уваги на захисті інтересів особи (громадянина) та суспільства [1, с. 103–105].

Отже, національною безпекою є система відносин та зв'язків між певною особою, соціальними групами, нацією та країною, суспільством. Вона забезпечує їх стабільне існування, життєві потре-

би, здатність до саморозвитку та прогресу при цьому вживаючи заходів щодо того аби протистояти та запобігати зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Закон України «Про національну безпеку» закріплює таке поняття «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2].

Для того, щоб вітчизняне законодавство відповідала нормам міжнародного права та рівню провідних країн необхідно досліджувати світовий досвід щодо регулювання питання безпеки, враховуючи те, що Україна не перший рік підтримує напрямок Європейської інтеграції, постає необхідність в дослідженні досвіду країн Єврейського Союзу.

На рівні ЄС країни мають як національну систему щодо забезпечення національної безпеки, так і спільну безпекову політику Європейського Союзу, яка пройшла тривалий та складний шлях розвитку та трансформації з моменту створення європейських співтовариств й до сьогодення моменту.

У 1992 році відповідно до укладення Маастрихтського договору було створено Європейський Союз, така подія призвела до поширення інтеграції на політичну сферу, а й таким чином – зростання його впливу на міжнародні справи. Одним з основних інструментів такого впливу стало формування Спільної зовнішньої політики й політики безпеки ЄС (СЗППБ) [3, с. 3]. Даний вид політики є формою співпраці між країнами Союзу у сфері реалізації зовнішньополітичних інтересів, інтересів щодо забезпечення безпеки та оборони в межах країн ЄС.

СЗППБ становить собою відокремлений напрям діяльності у межах Європейського Союзу, у рамках якої вона здійснює заходи щодо забезпечення зовнішньополітичних і оборонних функцій спільноти. Для того аби виокремити даний вид політики в самостійний напрям діяльності можна виділити такі критерії: закріплення на міжнародному рівні у відповідній сфері; зменшений об'єм повноважень інститутів та органів ЄС та відсутність чіткого поділу їх повноважень; відсутній самостійний нормативно-правовий акт щодо застосування СЗППБ, як, для прикладу, у сфері атомної енергетики.

Після укладення у 2007 році Лісабонського договору значною мірою було змінено правове регулювання ЄС у сфері СЗППБ. Окрім того, що відбулись зміни в правовій природі Європейського Союзу та його системі, договором було реформовано й організаційно правові основи СЗППБ. На базі СЗППБ було створено систему колективної безпеки відповідно до якої, у випадку, коли країна-член стає жертвою озброєної агресії на її території, інші країни-члени зобов'язані допомогти державі, що постраждала, всіма засобами згідно зі статтею 51 Статуту ООН.

Щодо механізму ухвалення рішень у сфері Спільної зовнішньої політики й політики безпеки та Спільної політики безпеки та оборони (СПБО), то він діє на принципах співпраці між країнами та демонструє волю держав-учасників союзу та меншою мірою волю органів та інститутів ЄС. Відповідно інституційний механізм ЄС у сферах СЗППБ і СПБО демонструє переваги міждержавного підходу в ухваленні рішень (Європейська Рада, Рада ЄС) та, таким чином, підтверджує те, що дані установи мають право прийняття нормативно-правових актів. Одночасно місце та роль установ, що відображають приклад наднаціонального підходу в ухваленні рішень (Європейський парламент, Європейська комісія), зведена до можливості прийняття актів рекомендаційного характеру [4, с. 13–15].

Слід звернути увагу на систему забезпечення національної безпеки на прикладі окремих країн Європейського Союзу. За законодавством Німеччини відповідна система ґрунтується на принципах забезпечення миру, свободи та незалежності країни, відповідна система діє на основі національних ідеалів та інтересів, крім цього, особлива увага приділяється історичному досвіду країни з урахуванням постійних змін, які відбуваються у світі.

Організацією, що несе відповідальність у сфері забезпечення національної безпеки у країні є Федеральна рада безпеки Німеччини. До системи відповідних органів відносять: служби федеральної розвідки та відомство розвідки бундесверу; установи контррозвідки. Слід зазначити, що відповідна система має власні особливості у вигляді недержавних організацій, які відповідають за національну безпеку, ними є органи безпеки недержавних великих компаній Німеччини. Щодо контролю за діяльністю служб, які уповноважені здійснювати захист країни, то він покладений на: парламент, уряд, федеральних уповноважених по захисту даних осіб; постійний міжвідомчий комітет із питань безпеки в спецслужбах та відомчі комітети, відділи у Міністерстві оборони та МВС.

Відповідно до нормативно-правових актів Німеччини виділяють такі принципи організації системи органів, які забезпечують національну безпеку:

- чіткий розподіл за функціями органів поліції, розвідувальних та контррозвідувальних організацій;
- визначене на рівні нормативно-правових актів завдань та компетенції відповідних органів;
- розвідувальні та контррозвідувальні операції здійснюються окремо від оперативно-розшукових;

- існує механізм щодо координації між органами забезпечення національної безпеки;
- наявність спеціальних органів та нормативно-правової бази;
- система парламентського й урядового контролю за діяльністю спецслужб, що здійснює перевірку дії відповідних організацій в межах чинного законодавства та сприяє забезпеченню розвідувальними органами зовнішньої політики, а внутрішньої – контррозвідувальними й поліцейськими органами [5, с. 134–136].

Вважається, що Франція є державою, яка має одну з найбільш досконалих систем забезпечення національної безпеки, бо вона розглядає національну безпеку з позицій національних інтересів, а не політичних програм партій, що знаходяться при владі, таким чином безпека в державі не залежить від політичної ситуації у країні. До основних засад щодо забезпечення національної безпеки країни належить повноцінне та чітке функціонування усієї вертикалі органів державної влади та залучення висококваліфікованих спеціалістів на державну службу [6].

Необхідно проаналізувати систему забезпечення національної безпеки Польщі, оскільки ця країна шляхом проведення реформ та інтеграції до ЄС та НАТО кардинально змінила відповідну систему відійшовши від радянських гарантій безпеки.

У Польщі забезпечення національної безпеки визначено такими напрямками як: зосередження стратегічних зусиль на тому, що забезпечити безпеку для громадян, територіальну цілісність країни, отримання підтримки від держав-союзників, прийняття участі у реагуванні на загрозові стани для країни за межами територій союзників; поселена роль ООН, підвищення ефективності регулювання в галузі контролю над озброєнням та роззброєнням, у тому числі заходів щодо зміцнення довіри та безпеки, відновлення ролі ОБСЄ на регіональному рівні [3].

Основним законом Республіки Польща передбачено місце Президента з питань національної безпеки, він має право створювати новий державний орган – Рада національної безпеки, крім цього, може призначати та звільняти його членів без попередніх додаткових погоджень з іншими органами. Права Ради національної безпеки обмежені до розгляду й оцінювання основних засад безпеки, зовнішньої політики, стратегічних проблем національної безпеки та проєктів її стратегії, оборонної доктрини, напрямків розвитку Збройних сил, інших проблем, які стосуються підготовки системи забезпечення національної безпеки. Робочим органом Ради національної безпеки є Бюро національної безпеки, воно бере на себе обов'язки щодо здійснення фінансового, технічного та організаційного забезпечення діяльності Ради національної безпеки. Секретар Ради національної безпеки є керівником установи та відповідає за засідання в рамках організації. Залежно від того як змінюється геополітична ситуація Польща має власний позитивний досвід щодо того яким чином необхідно приймати стратегії щодо вдосконалення національної безпеки та створення відповідної системи, де Голова держави та уряд несуть відповідальність за національну безпеку в країні (керуючись нормами чинного в державі законодавства), але Бюро національної безпеки та Рада національної безпеки забезпечують координацію дій та загальне управління цією системою [5, с. 136–137].

Висновок. Національна безпека є однією з головних умов для стабільності, розвитку та захисту інтересів як для певної країни, так і для міжнародної спільноти. Досвід країн Європейського Союзу свідчить про важливість не лише забезпечення національної безпеки на рівні кожної окремої держави, а й доповнення її спільною політикою безпеки Союзу.

З огляду на те, що Україна перебуває на шляху інтеграції до Європейського Союзу, важливо враховувати досвід країн ЄС у сфері безпеки для вдосконалення власних інституцій та нормативно-правової бази. Доцільним кроком було б впровадження в Україні моделі національної безпеки, яка передбачає чіткий розподіл відповідальності між установами, що відповідають за її забезпечення. Ці органи мають діяти в межах чітко визначених повноважень, спрямованих на захист національної безпеки, територіальної цілісності, конституційного ладу та суверенітету.

На прикладі Німеччини варто впровадити модель, за якою захист національної безпеки здійснюється як державними, так і недержавними структурами. Водночас, для запобігання зловживанню та перевищенню повноважень, необхідно створити ефективну систему парламентського та урядового контролю за діяльністю відповідних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В., Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: державне управління. 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 102–107.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 14.09.2020 № 2469-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 10.03.2025).

3. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова*, м. Харків, 3 листоп. 2017 р.: у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–9.
4. Небеська М. Сфери спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) у праві Європейського Союзу. In: *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2018, nr. 3-1(31), pp. 13–16.
5. Леоненко Н.А. Зарубіжний досвід правового регулювання забезпечення національної безпеки. *Вісник НУЦЗ України*. Випуск 1(18)2023, с. 132–138 URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/17792> (дата звернення 10.03.2025).
6. Пивоваров С.Ю. Модель національної безпеки і оборони Франції: можливості її адаптації до умов України: автореф. дис. канд. політ. наук: 21.01.01 / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К., 2010. 20 с.